

FINANCES AND BANKING

Вікторія Коваленко, д. е. н.

Одеський національний економічний університет, Україна

ЗАОЩАДЖЕННЯ НАСЕЛЕННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БАНКІВ

Victoriia Kovalenko, ScD in Economics

Odessa National Economic University, Ukraine

POPULATION SAVINGS IN THE SUPPLY OF RESOURCE POTENTIAL OF THE BANKS

This study focuses on the banking sector in Ukraine, with the aim of exploring the process of building an effective strategy for saving the population towards the formation of the resource potential of banks.

The analysis of the dynamics of population savings has shown that deposit activity of banks is part of their overall development strategy, and therefore, deposit management is a part of banking management and is related to its subordinate role, both in terms of its goals and objectives, and in the part of the complex of measures, which ensures their achievement.

In the article, the author proposes a system of deposit management of banks and the use of an additional mechanism of insurance of deposits of the population.

Key words: banks, population savings, resource potential, deposit management, insurance of deposit deposits.

Постановка проблеми. Функціонування банку як фінансового посередника неможливе без залучення грошових ресурсів, які знаходяться у розпорядженні домогосподарств і суб'єктів економічної діяльності. Залучені кошти створюють ресурсну базу для проведення усього спектру операцій, що здійснюють банки у процесі своєї діяльності. Проте, спроможність банків ефективно функціонувати та динамічно розвиватися значною мірою залежить від наявної ресурсної бази, а також їх здатністю за необхідності залучати додаткові обсяги ресурсів на прийнятих умовах, що характеризує ресурсний потенціал банків.

Актуалізація проблеми нарощення ресурсного потенціалу банків саме за рахунок заощаджень населення викликана дією низки чинників, що впливають на розвиток банківського сектору. Так, негативний вплив чинить низька прибутковість банків. Це, в свою чергу, призводить до скорочення обсягів власних фінансових ресурсів та зменшення ресурсного потенціалу банків. Саме тому на сучасному етапі розвитку банківського бізнесу в Україні як вагомий чинник формування його ресурсного потенціалу виступають депозити фізичних осіб, основним джерелом якого є заощадження населення.

Мета статті. Обґрунтування теоретичних засад формування ресурсного потенціалу банків на основі заощаджень населення та розробці практичних рекомендацій щодо активізації процесу щодо їх залучення до банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на значущість проблеми формування ресурсного потенціалу банків на основі заощаджень населення, ця проблематика знайшла відображення в економічній науці. Питання управління ресурсами та ресурсним потенціалом банків досліджували у своїх працях Г.М. Азаренкова, О.І. Барановський, О.В. Васбренко, І.М. Вядрова, О. Вовчак, О. Дзюблюк, Л. Кузнецова, Л. Примостка, С. Реверчук, Н. Шелудько.

Заощадження населення як одне із джерел фінансових ресурсів банків доводять у своїй роботі С. Аржевітін, С. Волосович, О. Добровольська, В. Карковська, А. Оліник.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень за даною проблематикою залишаються актуальними питаннями оцінки макроекономічних чинників мотивації домашніх домогосподарств до заощаджень; обґрунтування науково-методичного підходу до визначення впливу депозитів фізичних осіб на активи банків України; комплексного підходу до формування системи депозитного менеджменту у банках; поглиблення підходів до формування системи додаткового страхування вкладів населення.

Виклад основного матеріалу. Заощадження є одним із ключових понять в економічній теорії. Зміст та економічну природу даної категорії вивчали класики та сучасні науковці, досліджуючи природу національного доходу, інвестицій та економічного зростання.

Так, Дж. М. Кейнс у своїй праці «Загальна теорія зайнятості, відсотка та грошей» визначив, що заощадження являють собою перевищення доходу над споживчими витратами. Науковець також дійшов висновку, що дії індивідуума, націлені на заощадження, повинні збагатити і суспільство загалом. Тобто «акт індивідуального заощадження неминуче веде до паралельного акту інвестування»¹.

Питанням заощаджень присвятили чимало праць вчені-економісти Ф. Модільяні та А. Андо. Зокрема, у статті «Гіпотеза заощаджень в процесі життєвого циклу і міждержавні розходження в коефіцієнтах заощаджень» автори стверджують, що головний мотив для заощаджень полягає в тому, аби мати можливість підтримувати постійний життєвий стандарт достатньою мірою. На їхню думку заощадження відображають різницю між стабільним бажаним рівнем споживання та змінним рівнем доходів, який впродовж робочого життя людини систематично підвищується від початкового низького до максимального, після чого знижується при виході на пенсію. Ф. Модільяні був першим, хто описав моделі так званого «життєвого циклу», які пояснюють закономірності формування особистих заощаджень².

К. Макконнелл та С. Брю визначають заощадження як частину поточного доходу, яка не використовується на сплату податків або не витрачається на придбання споживчих товарів, а надходить на банківські рахунки, вкладається у страхові поліси, облігації, акції та інші фінансові активи³. Причини, які спонукають до заощадження, зводяться до захисту доходів або до спекуляції. Однак, як зазначають науковці, лише бажання чи готовності заощаджувати недостатньо. Цей намір має супроводжуватися можливістю відкласти гроші, що у свою чергу залежить від розміру доходу.

Дж. Гобсон у праці «Промислова система» продовжив дослідницьку традицію А. Сміта в розкритті категорії «заощадження». На його думку, заощадження спричиняє виробництво додаткової кількості різних видів капіталу. Заощаджений дохід витрачається на виробничі блага. Водночас Дж. Гобсон рішуче заперечував думку, що сума заощаджень може збільшуватися нескінченно⁴.

З погляду А. Маршала, мудра людина намагатиметься розподілити свій дохід між поточним і майбутнім споживанням так, щоб його гранична корисність залишалася однаковою⁵. Люди здебільшого вважатимуть за можливе відмовитися від деякого задоволення сьогодні задля гарантованого отримання його в майбутньому. Він указує на зв'язок між готовністю відкласти споживання, яке залежить від здатності індивіда передбачати майбутнє й надійно його забезпечити, і зростанням багатства: «нагромадження багатства зазвичай є результатом його очікування».

Теорія заощадження Р. Харрода передбачає, що людина оцінює обсяг свого ймовірного доходу та ймовірних потреб у майбутньому й виділяє в заощадженнях дві складові: заощадження, спрямовані на задоволення власних потреб упродовж життя, і заощадження, що передаються в спадок. Особисті заощадження спрямовуються на забезпечення майбутньої стабільності й нейтралізацію непередбачених життєвих обставин⁶.

Група науковців на чолі із Е. Дж. Доланом дійшли висновку, що в умовах ринкової економіки величина щорічних витрат сімейних господарств, як правило, менше величини їхніх доходів. Тому,

¹ Кейнс, Дж. М. (1978). *Общая теория занятости, процента и денег*. Москва: Прогресс, 341.

² Modigliani, F., Ando, A. (1963). The «Life Cycle» Hypothesis of Saving: Aggregate Implications and Tests. *The American Economic Review*, 53/1, 55-84.

³ Макконнелл, К.Р., Брю, С.Р. (1999). *Экономикс: принципы, проблемы и политика*. Москва: ИНФРА-М, 974.

⁴ Селигмен, Б. (1968). *Основные течения современной экономической мысли*. Москва: Прогресс, 598.

⁵ Маршалл, А. (1983). *Принципы политической экономии*. Москва: Прогресс, 1, 745.

⁶ Харрод, Р.Ф. (1997). *К теории экономической динамики*. Москва: Экономика, 1, 480.

та частина доходу домогосподарства, яка не витрачається на покупку товарів і послуг, а також на сплату податків, носить назву заощаджень. На думку авторів найбільш поширеною їхньою формою є використання частини доходу для створення накопичень у вигляді готівки, вкладів у банках або для придбання цінних паперів. У цьому контексті завдання фінансових ринків полягає в тому, аби спрямовувати заощадження від тих економічних суб'єктів (сімейних господарств), які заробляють більше, ніж витрачають, до тих суб'єктів (фірм), які витрачають більше, ніж заробляють¹.

Узагальнивши вище зазначене, у розвитку економічної теорії заощаджень доцільно поділити на чотири етапи: класична політекономія, в якій обґрунтована система поглядів на проблеми розподілу доходів, визначенню проблеми споживання та заощаджень; маржиналізм – розкрито проблеми взаємозв'язку процента і роль заощаджень у розвиток економіки; кейнсіанська школа – системно визначено особливе місце категорії «заощадження» серед фундаментальних економічних категорій; монетаризм – заощадження розглядаються у взаємозв'язку із доходами.

Серед сучасних теорій вирізняється біхевіористська (поведінкова) економічна теорія, яка розглядає вплив психологічних феноменів на прийняття людьми економічних рішень. Підтримуючи основні традиції класиків і кейнсіанців щодо важливості психологічних факторів під час здійснення економічної діяльності, вони не погоджуються з тезою про раціональну поведінку індивідуумів у кожній ситуації².

Серед вітчизняних економістів найбільш вдалим є визначення заощаджень, запропоноване М. Алексеєнком³, згідно з яким заощадження є частиною сукупних доходів суб'єктів економіки (населення, підприємств і держави), що не використана на споживання, сплату податків і неподаткових платежів і призначена для забезпечення потреб у майбутньому.

Кізіма Т.О. зазначає, що заощадження – «це, передусім, складна і багатогранна економічна категорія, яка характеризує відносини, що виникають всередині домашнього господарства та між іншими економічними суб'єктами (підприємствами, інституціями фінансового ринку, державою) з приводу розподілу отриманих доходів та формування відповідних фондів грошових коштів, покликаних забезпечувати споживання або зростання доходів їхніх власників у майбутньому»⁴.

До подібного висновку дійшла також і Л. Примостка. Дослідивши різні погляди на поняття «заощадження», науковець запропонувала тлумачити їх як «частину чистих сукупних доходів населення, яка формується за рахунок скорочення особистих витрат, спрямовується на нагромадження фінансових і нефінансових активів, є власністю економічного суб'єкта та призначена для підвищення його споживчого стандарту в майбутньому»⁵. Разом із тим Л. Примостка зазначає, що заощаджувальна поведінка населення має психологічне забарвлення. Через це не існує єдиної відповіді на питання, що спонукає до заощадження загалом та до вибору певного виду активу, зокрема.

Узагальнюючи згадані підходи, зазначимо, що сучасна економічна теорія дає кілька трактувань заощаджень: заощадження – це частина доходу, що не використана на поточні споживчі потреби в певний період часу; збільшення поточних витрат населення приводить до зменшення заощаджень і знижує його довгострокову фінансову стійкість; і навпаки, збільшення заощаджень зумовлює скорочення поточного споживання; заощадження – це частина доходу, що накопичується і призначена для задоволення потреб у майбутньому; в основі заощаджень є добровільне відкладання грошових коштів з метою задоволення потреб: забезпечення подальшого споживання або отримання додаткового доходу; заощадження – це витрати, пов'язані зі збільшенням особистого майна; кошти, призначені для накопичення, можуть бути вкладені в різні види фінансових і нефінансових активів.

¹ Долан, Э. Дж. (1996). *Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика*. Москва: Экономика, 448.

² Ватаманюк, О.З. (2007). *Заощадження в економіці України: макроекономічний аналіз*. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 536.

³ Алексеєнко, М.Д. (2002). *Капітал банку: питання теорії і практики*. Київ: КНЕУ, 276.

⁴ Кізіма, Т.О. (2010). Заощадження домашніх господарств: сутнісно-теоретичні та класифікаційні аспекти. *Формування ринкових відносин в Україні*, 10 (113), 200-206.

⁵ Примостка, Л.О., Шевалдіна, В.Г. (2014). *Заощадження населення України: формування та залучення в банки*. Київ: КНЕУ, 234.

Роль заощаджень у формуванні ресурсного потенціалу банків значною мірою диференціюється залежно від особливостей банківських систем. Досліджуючи диференціацію ролі заощаджень населення у формуванні ресурсного потенціалу банків, робимо висновок, що залежність банківських ресурсів від коштів фізичних осіб, розміщених на депозитних рахунках, перебуває під впливом низки чинників (рис. 1). Як видно з рис. 1, залежність ресурсної бази банку від заощаджень населення перебуває в безпосередньому зв'язку з багатьма чинниками, найважливішими з яких, на наш погляд, є поточна кон'юнктура ринку кредитно-депозитних послуг, напрямки спеціалізації банківської установи, ступінь розвитку ринку зовнішніх запозичень для банків (рефінансування, міжбанківські кредити та облігаційні позички), рівень розвитку регіональної мережі філій і представництв банку та його активність у обслуговуванні населення; регіон розташування банку, рівень стабільності фінансової системи (зокрема, довіра населення до банків), стадія ділової активності в країні та стан нормативно-правового регулювання банківської діяльності.

Рис. 1 Чинники, що зумовлюють залежність банківських ресурсів від заощаджень населення

Джерело: систематизовано автором за матеріалами¹

Дослідження динаміки та факторів формування доходів, витрат і заощаджень населення – важливий етап виявлення тенденцій та закономірностей формування ресурсної бази банків. Насамперед, звернемося до виявлення загальних тенденцій у формуванні доходів населення (рис. 2).

Як свідчать дані рисунку 2, протягом 2009-2018* рр. більш ніж 4/5 усіх доходів формується за рахунок заробітної плати, соціальної допомоги та інших одержаних поточних трансфертів (у 2018* р. – 49,6 %) і лише близько 14,8 % – за рахунок прибутку та змішаного доходу й доходів від власності. Таке співвідношення свідчить, з одного боку, доволі високу залежність добробуту населення від допомог і виплат з боку держави, а з іншого, – підтверджує підвищення частки бідного населення, відсутність в Україні середнього класу, доходи якого більшою мірою формуються від власного бізнесу, об'єктів нерухомості, цінних паперів, майнових прав тощо.

¹ Вядрова, І.М., Добровольська, І.О. (2015). Формування ресурсної бази банків на основі заощаджень населення: теоретичні аспекти та українські реалії. *Бізнес-Інформ*, 9, 301-307.

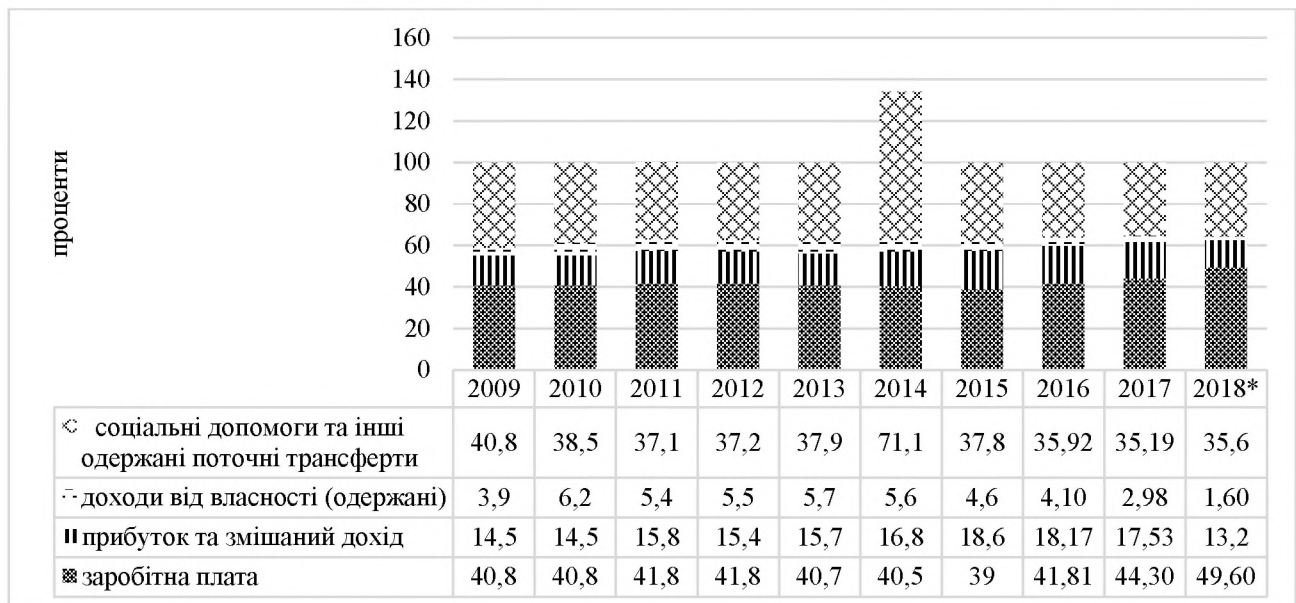

Рис. 2 Структура доходів населення за 2009-2018 рр., %
2018* – станом на II квартал 2018 р.

Джерело: розраховано автором за матеріалами¹

Мотивація населення до заощаджень характеризується не тільки доходами, а й витратами (рис. 3). Аналізуючи структуру сукупних витрат домогосподарств за 2018* рік, можна зробити висновок, що майже весь дохід сім'ї витрачається на споживання – 87,6 %, що стримує споживання інших послуг, а отже і витрат на освіту, відпочинок, розваги, заощадження тощо. Це все призводить до зменшення добробуту домогосподарств, що, у свою чергу, впливає на неефективне формування і використання їх фінансових ресурсів.

Якщо проаналізувати структуру та динаміку заощаджень населення (рис. 4), то можна дійти висновку, що заощадження населення мають тенденцію до збільшення, окрім позиції, яка стосується отриманих позик та заощаджень в іноземній валюті.

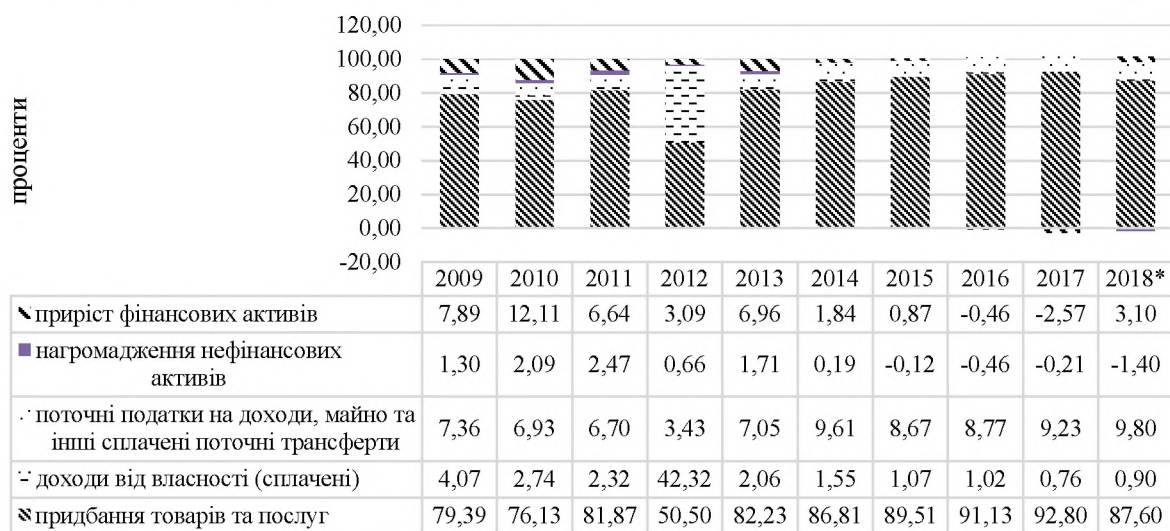

Рис. 3 Структура витрат населення України за період 2009-2018* рр., %
2018* – станом на II квартал 2018 р.

Джерело: розраховано автором

¹ Державна служба статистики. Доходи та витрати населення України (2019). Головна сторінка. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/gdn/dvn/dvn_u/arh_dvn2018.html. (2019, января, 25).

Динаміка обсягів доходів та заощаджень населення протягом досліджуваного періоду є неоднозначною. При цьому доходи населення зростали стабільно. А заощадження, до 2013 року мали зростаючу динаміку, а з 2014 року мали негативну тенденцію, що можливо пояснити політичною кризою.

З динаміки відношення заощаджень населення до доходів видно, що питома вага заощаджень у сукупності доходів коливається в межах від -0,52 до 14,7 %, що фактично характеризує схильність населення України до заощаджень. При цьому слід виділити певні закономірності, які характеризують схильність населення України до заощаджень залежно від економічного стану української економіки.

Зокрема, можемо відмітити, що упродовж 2005-2017 років спостерігалась тенденція до скорочення схильності українців до заощаджень. Так у 2005 році показник схильності до заощаджень в Україні склав 11,98%, а у 2017 взагалі показав негативне значення -0,52 %. Починаючи з 2010 року спостерігається падіння цього показника: у 2010 році населення України заощадило 14,7% від одержаних доходів, а потім показувало зменшувальну тенденцію.

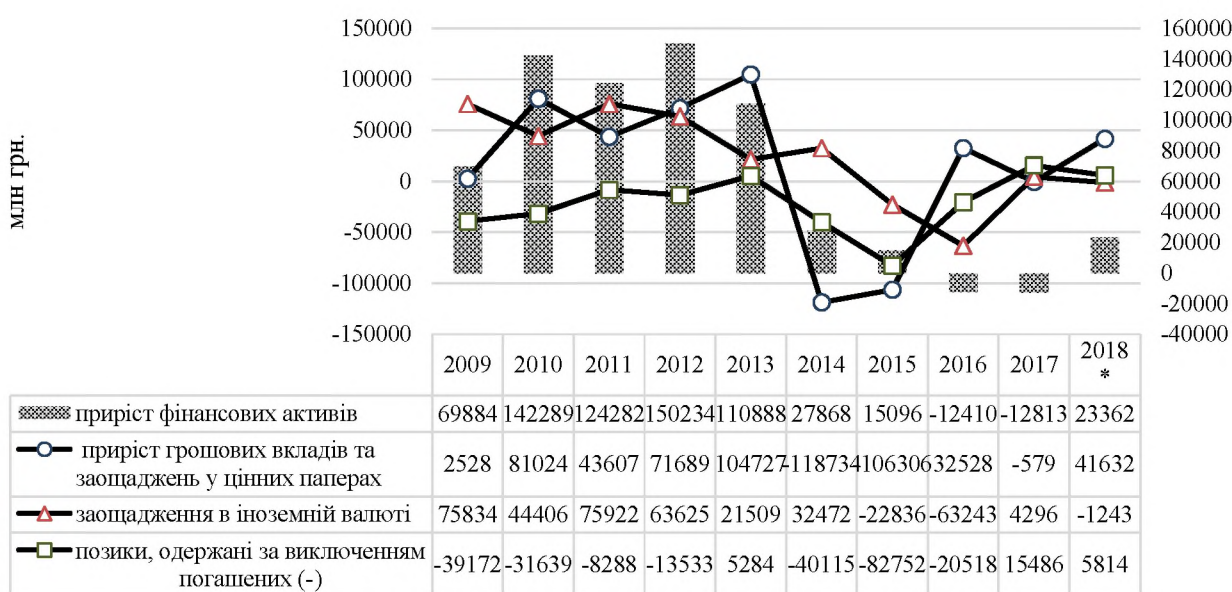

Рис. 4 Структура та динаміка заощаджень населення України за період 2009-2018* рр, млн. грн.
2018* – станом на II квартал 2018 р.

Джерело: розраховано автором

Ситуація зі схильністю до заощаджень в загальному має негативну тенденцію, яку можливо пояснити фінансовою кризою та політичною кризою. Зовнішні потрясіння мають значний вплив на схильність населення до заощаджень, але після фінансової кризи населення почало скорочувати свої заощадження у порівнянні з доходами, після кризи спостерігається невелика тенденція до збільшень заощаджень, та після політичної кризи цей показник починає приймати від'ємне значення, тобто населення не заощаджує, а використовує раніше заощадженні кошти.

Узагальнюючи результати дослідження, слід констатувати, що з огляду на роль заощаджень у суспільстві саме стан заощаджень населення відображає процеси загальноекономічного розвитку України, зокрема, соціальні аспекти, а також становлення фінансової і банківської систем.

Висновки. Оскільки депозитна діяльність банків є частиною їх загальної стратегії розвитку, то і депозитний менеджмент є частиною банківського менеджменту та займає щодо відношення до нього підпорядковану роль, як у частині його цілей та завдань, так і в частині комплексу заходів, що забезпечує їх досягнення.

Мета депозитного менеджменту банку полягає не в максимізації, а в оптимізації обсягу залучених депозитних ресурсів та їх узгодженні з ключовими цілями інших підсистем в контексті реалізації загально банківської стратегії в цілому за критеріями вартості, строковості та ризику.

На підставі узагальнення підходів до управління ресурсами банків, запропоновано систему їх депозитного менеджменту банку (рис. 5).

З метою забезпечення дієвості депозитного менеджменту, банкам за доцільне проводити вважену депозитну політику.

Постійний моніторинг, впровадження та підтримка ефективної депозитної політики дозволить підвищити надійність банків та розширить шляхи євроінтеграційних перетворень цілої банківської системи України.

Сучасна депозитна політика вітчизняних банків потребує постійного вдосконалення. Основними напрямками підвищення ефективності вважаємо:

Посилення захисту депозитних коштів фізичних та юридичних осіб, через удосконалення та посилення жорсткості у питаннях законодавчого та нормативно-правового регулювання.

Втілення у систему відкриття та обслуговування депозитних рахунків принцип простоти, надійності, доступності та лояльності.

Посилення контролю щодо правдивості, своєчасності та доступності інформації про фінансовий стан банків через контролюючі та регулюючі органи банківської системи.

Зміна підходу до якості обслуговування клієнтів через запровадження та оновлення сучасних нових інформаційних технологій у банківській сфері, а також підвищення кваліфікації працівників банку.

Підтримка програм в межах маркетингової політики відносно цінкових та нецінкових методів залучення щодо депонування фізичних осіб з метою пропозиції індивідуальним вкладникам більший комплекс високоякісних послуг, покращення якості обслуговування, підвищення зацікавлення фізичних і юридичних осіб у розміщенні своїх коштів на депозитних рахунках банку.

Отже, найважливішим у реалізації депозитної політики банківських установ залишається підвищення рівня економіки в країні, що визначає рівень життя та підприємницьку активність, а також відновлення та зростання рівня довіри населення до банківської системи України.

За таких умов за доцільне є подальша реалізація. Під поняттям «банківський ритейл» розуміють комплекс роздрібних банківських послуг та продуктів, орієнтованих на стратегію вдосконаленої взаємодії між банком і клієнтами для розвитку споживання, який є процесом створення і реалізації такого переліку банківських продуктів і послуг, який буде доступним, всеохоплюючим і зрозумілим для максимального кола споживачів, котрі мають на меті їх отримати. Завданнями банківського ритейлу є аналіз місця для відкриття філії банківської установи під певний формат; оцінка місця для розміщення банкомату або терміналу для кращої окупності¹.

На сучасному етапі розвитку банківського бізнесу, використовуються переважно коротко- і середньострокові депозити населення для надання інвестиційних ресурсів, що не тільки зумовлює строкову незбалансованість активів і пасивів банків, але й вимагає запровадження системних дій зі стабілізації зазначеного джерела. І, як переконливо доводить світова та вітчизняна практика, одним із дієвих засобів стабілізації депозитів в якості джерела банківських ресурсів є надання додаткових гарантій надійності і безпеки вкладникам, що досягається через страхування депозитних вкладів.

З цього приводу є потреба у запровадженні комбінованої системи гарантування депозитних вкладів населення в Україні, в якій система базового гарантування вкладів на суму до мінімального ліміту через ФГВФО доповнюється системою додаткового гарантування вкладів на суму понад ліміт, через систему страхового ринку.

¹ Кузнєцова А., Сидорова О., Демченко А. (2018). Напрямки розвитку банківського ритейлу. *WSPÓŁPRACA EUROPEJSKA*, 5 (36), 44-53.

Мета депозитного менеджменту: оптимізація обсягу залучених депозитних ресурсів та їх узгодження з ключовими цілями інших підсистем у контексті реалізації загальної банківської стратегії в цілому за критеріями вартості, строковості та ризику.

Принципи депозитного менеджменту

системної логіки: цілісність, внутрішня узгодженість, структурність, розвиток, лабільність, інтерактивність, варіативність;
ситуаційного управління: гнучкість, безперервність, дуальний зв'язок, саморегулювання, відкритість;
специфічні: необхідна різноманітність, узгодженість, збалансованість, ринкова кон'юнктура, ефективність та розвиток

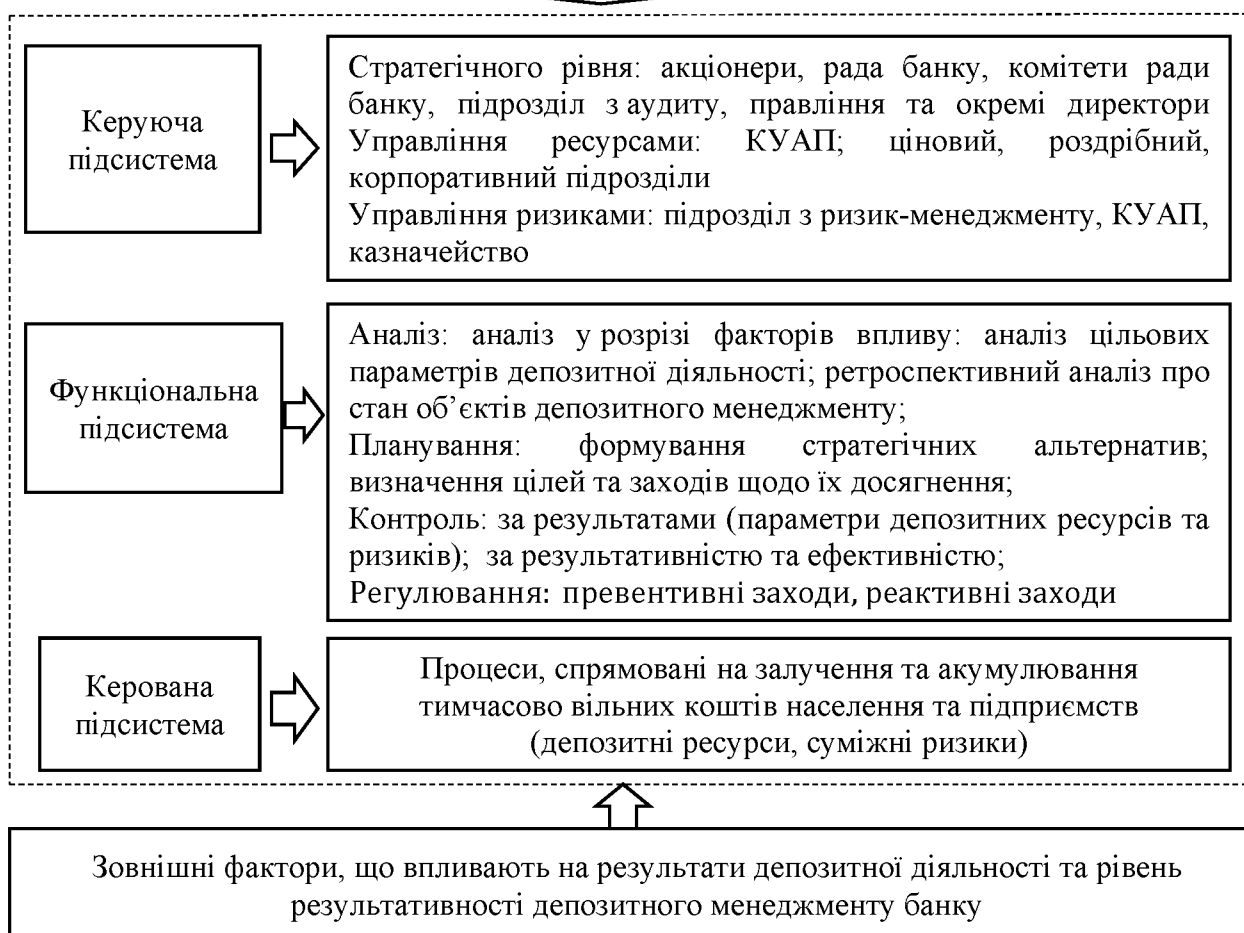

Рис. 5. Система депозитного ризик-менеджменту в банках

Джерело: складено автором

References:

1. Kejns, Dzh. M. (1978). *Obshhaja teorija zanjatosti, procenta i deneg* [General theory of employment, interest and money]. Moscow: Progress. [in Russian].
2. Modigliani, F., Ando A. (1963). The «Life Cycle» Hypothesis of Saving: Aggregate Implications and Tests. *The American Economic Review*, 53/1, 55–84. [in English].
3. Makkonnell K. R., Brju, S. L. (1999). *Jekonomiks: principy, problemy i politika* [Economics: Principles, Problems and Policies]. Moscow: INFRA–M. [in Russian].
4. Marshall, A. (1983). *Principy politicheskoy jekonomii* [Principles of political economy]. Moscow: Progress. [in Russian].
5. Harrod, R.F. (1997). *K teorii jekonomicheskoy dinamiki* [To the theory of economic dynamics]. Moscow: Economy. [in Russian].
6. Kvasniuka, B.Ye. (2000). *Natsionalni zaoshchadzhennia ta ekonomichne zrostannia* [National savings and economic growth]. Kyiv: Instytut ekonomichnoho prohnozuvannia. [in Ukrainian].
7. Dolan, Je.Dzh. (1996). *Den 'gi, bankovskoe delo i denezhno-kreditnaja politika* [Money, banking and monetary policy]. Moscow: Economy. [in Russian].
8. Vatamaniuk, O.Z. (2007). *Zaoshchadzhennia v ekonomitsi Ukrainy: makroekonomichnyi analiz* [Savings in the economy of Ukraine: macroeconomic analysis]. Lviv: LNU im. I. Franka. [in Ukrainian].
9. Alekseienko, M.D. (2002). *Kapital banku: pytannia teorii i praktyky* [Bank's capital: issues of theory and practice]. Kyiv: KNEU. [in Ukrainian].
10. Kizyma, T.O. (2010). *Zaoshchadzhennia domashnikh hospodarstv: sutnisno-teoretychni ta klasyfikatsiini aspekty* [Household savings: substantive-theoretical and classification aspects]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini* [Formation of market relations in Ukraine], 10 (113), 200-206. [in Ukrainian].
11. Prymostka, L.O., Shevaldina, V.H. (2014). *Zaoshchadzhennia naseleennia Ukrainy: formuvannia ta zaluchennia v banky* [Savings of the Ukrainian population: formation and involvement in banks]. Kyiv: KNEU. [in Ukrainian].
12. Viadrova, I.M., Dobrovska, I.O. (2015). *Formuvannia resursnoi bazy bankiv na osnovi zaoshchadzen naseleennia: teoretychni aspekty ta ukraïnski realii* [Formation of resource base of banks on the basis of population savings: theoretical aspects and Ukrainian realities] *Biznes-Inform* [Business Inform], 9, 301-307. [in Ukrainian].
13. Ukrstat (2019). *Dokhody ta vytraty naseleennia Ukrainy* [Revenues and expenditures of the population of Ukraine]. doi: [http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ 2018/gdn/dvn/dvn_u/arh_dvn2018.html](http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ%2018/gdn/dvn/dvn_u/arh_dvn2018.html) (2019, January, 25) [in Ukrainian].
14. Kuznietsova, A., Sydorova, O., Demchenko, A. (2018). *Napriamky rozvytku bankivskoho riteliu* [Areas of development of banking realty]. *WSPÓLPRACA EUROPEJSKA*, 5 (36), 44-53 [in Ukrainian].